

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Затверджено
Вченою радою
Запорізького національного університету
протокол № 4 від 24.09. 2022 р.
Голова Вченої ради, ректор
М. О. Фролов

**АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО
НАЦІОТВОРЕННЯ В НОВІТНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ
РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кваліфікація: доктор філософії

Укладач:

Турченко Г.Ф., професор кафедри історії України, доктор історичних наук,
професор

Погоджено:

Проректор з наукової роботи

Проректор з науково-педагогічної роботи

Зав. відділу аспірантури і докторантури

Г. М. Васильчук

Ю. О. Каганов

О. П. Єфіменкова

Запоріжжя 2022

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни
		Денна, вечірня, заочна форми навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань <u>03 Гуманітарні науки</u> (шифр і назва)	вибіркова
		Цикл професійної підготовки
Змістових модулів – 2	Спеціальність 032 «Історія та археологія» (код і найменування)	Рік підготовки:
Загальна кількість годин – 90		2-й
		Лекції 12 год.
Освітньо-наукова програма <u>Історія</u> (назва програми)		Практичні 12 год.
Рівень вищої освіти: третій (доктор філософії)		Самостійна робота
		66 год.
		Вид підсумкового контролю: залік

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Курс «Актуальні аспекти вивчення українського націотворення в новітній історіографії» присвячено аналізу сучасних теорій українського націотворення, зокрема модерністської та примордіалістської теорій та ін.

Метою викладання навчальної дисципліни «Актуальні аспекти вивчення українського націотворення в новітній історіографії» є ознайомити аспірантів з основними сучасними підходами у дослідженні українського націогенезу, що склалися в історичній науці; підготувати аспірантів до самостійного аналізу актуальних проблем українського націотворення, аналізу сучасних теорій націогенезу української нації, зокрема модерністської та примордіалістської версій.

Основні завдання курсу: полягають у визначенні основних тенденцій дослідження проблем українського націотворення в новітній історіографії; аналізі модерністської та примордіалістської версії українського націогенезу; аналізі еволюції поняття «нація» та «українська нація»; шляхів формування «національної ідентичності»; характеристиці особливостей формування української модерної нації; характеристиці основних етапів українського націогенезу; визначенні місця регіонального фактору в процесах формування української модерної нації; аналізі змісту понять «українська модерна нація», «об’єктивні та суб’єктивні ознаки української нації», «національна самоідентифікація» «українська політична нація» та ін.

Ключові поняття курсу: українське націотворення, національна самоідентифікація, українська модерна нація, національна мобілізація, примордіалістський підхід, модерністський підхід.

Згідно з вимогами освітньо-наукової програми аспіранти повинні досягти таких програмних **компетентностей** і **програмних результатів навчання**:

Програмні компетентності	
<i>для здобувачів 2021 року вступу за ОНП 2020-2021 р.</i>	
ЗК2	Здатність вчитися, оволодівати сучасними знаннями, застосовувати їх у практичних ситуаціях
ЗК3	Здатність до формування системного наукового світогляду та загального культурного кругозору
ЗК 13	Здатність до міжособистісної взаємодії та комунікації; володіння технікою публічних виступів, риторики та аргументації
СК2	Здатність до засвоєння основних концепцій, розуміння теоретичних і практичних проблем, історії розвитку та сучасного стану наукових знань за спеціальністю Історія, оволодіння термінологією з досліджуваного наукового напрямку
СК3	Здатність здійснювати аксіологічний аналіз своїх і інших наукових праць.
СК8	Здатність до творчого індивідуального пошуку за обраним науковим напрямом історичного дослідження
<i>для здобувачів 2022 року вступу за ОНП 2022 р.</i>	
ЗК2	Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел
ЗК3	Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми
ЗК5	Здатність до критичного мислення
ЗК10	Здатність розв'язувати комплексні проблеми історії на основі системного наукового світогляду та загального культурного кругозору із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності
ЗК11	Здатність до міжособистісної взаємодії та комунікації; володіння технікою публічних виступів, риторики та аргументації
СК1	Здатність до розуміння основних концепцій, історичних витоків, сучасного стану та тенденції розвитку історичної науки; оволодіння термінологією з досліджуваного наукового напрямку
СК3	Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми дослідницького та/або інноваційного характеру; оцінювати та забезпечувати якість виконуваних досліджень; комерціалізувати

	їх результати; здійснювати захист прав інтелектуальної власності
СК8	Здатність здійснювати аксіологічний аналіз своїх і інших наукових праць.
Програмні результати навчання	
<i>для здобувачів 2021 року вступу за ОНП 2020-2021 р.</i>	
ПРН1	Демонструвати системний науковий світогляд та загальний культурний кругозір; володіти техніками і технологіями критичного мислення.
ПРН6	Використовувати методи і способи ефективної комунікації та міжособистісної взаємодії в академічному середовищі.
ПРН13	Вільно спілкуватися з питань, що стосуються сфери наукових та експертних знань, з колегами, широкою науковою спільнотою (у тому числі міжнародною), суспільством у цілому; демонструвати навички публічних виступів, аргументації та риторики.
ПРН19	Знати зміст основних категорій і принципів, історію розвитку та сучасний стан наукових знань за спеціальністю Історія
<i>для здобувачів 2022 року вступу за ОНП 2022 р.</i>	
ПРН1	Мати передові концептуальні та методологічні знання з предметної області та на межі предметних галузей, а також дослідницькі навички, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень на рівні останніх світових досягнень з відповідного напрямку, отримання нових знань та/або здійснення інновацій
ПРН3	Застосовувати сучасні інструменти і технології пошуку, оброблення та аналізу інформації, зокрема, статистичні методи аналізу даних великого обсягу та/або складної структури, спеціалізовані бази даних та інформаційні системи
ПРН6	Вільно презентувати та обговорювати з фахівцями і нефхівцями результати досліджень, наукові та прикладні проблеми історії державною та іноземною мовами; оприлюднювати результати досліджень у наукових публікаціях у провідних вітчизняних та міжнародних наукових виданнях з дотриманням правил академічного письма; здійснювати ефективну міжособистісну комунікацію; демонструвати навички публічних виступів, аргументації та риторики
ПРН8	Демонструвати системний науковий світогляд та загальний культурний кругозір; володіти техніками і технологіями критичного мислення; дотримуватися принципів академічної доброчесності та професійної етики; забезпечувати безперервний саморозвиток та самовдосконалення протягом життя

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Сучасні концепції українського націотворення

Тема 1. Модернізація і націогенез.

Модернізаційна схема розвитку суспільства в працях зарубіжних дослідників. Модернізаційна схема Е. Гелнера, Е. Сміта. «Нація»: еволюція поняття. Хаос дефініцій. Схема історичного розвитку довгого ХІХ ст. О. Оглоблина. Теоретико-методологічні аспекти націотворення. Догматично-марксистський варіант. Ф. Енгельс про «революційні» та «контрреволюційні» нації.

Розробка національного питання в працях О. Бочковського, С. Дністрянського, Д. Донцова, С. Рудницького. Сучасні наукові підходи. «Суб'єктивні» та «об'єктивні» ознаки нації. Теорія модернізації. Е. Гобсбаум. Досягнення вітчизняної історіографії у галузі націотворення.

Тема 2. Концепції українського націогенезу: примордіалістська версія.

Примордіалістська версія українського націогенезу. Антропологічна, біологічна, культурна, мовна складова примордіалістської версії націогенезу. Е. Шилз. Соціально-біологічний варіант примордіалізму П. ван ден Берга. Концепція українського націогенезу Я. Дашкевича. Нація «русь». Соціально-біологічний варіант примордіалізму Л. Залізняка. Концепція українського націогенезу Я. Ісаєвича.

Проблема типології націй. «Історичні» та «неісторичні» нації І. Лисяка-Рубницького. Роль еліт в теорії І. Лисяка-Рубницького. Три фази у процесі становлення української нації за І. Лисяком-Рудницьким. Класифікація Ф. Майнеке. «Етнічні» та «політичні» нації. Шляхи формування національної ідентичності. Концепція Г. Сетон-Вотсона щодо «нових» і «старих» націй. Шляхи трансформації етнічних груп в нації за Е. Смітом.

Тема 3. Концепції українського націогенезу: модерністська версія.

Модернізаційна схема розвитку суспільства в працях зарубіжних та українських дослідників. Розробка модерністської теорії націотворення в працях Етоні Сміта, Карла Дейча, Ернеста Геллнера, Еріка Гобсбаума та ін. Схема довгого ХІХ ст. в працях О. Оглоблина. «Українська нація»: еволюція поняття. Схема модерного націотворення в Україні за О. Оглоблиним. Питання українського націотворення в працях Я. Грицака та Б. Кравченка. «Модерністська» концепція Р. Шпорлюка.

Складові формування модерної нації (економічна інтеграція регіонів, розклад патріархального селянства і формування нових соціальних верств,

процеси «соціальної мобілізації», розвиток національно-визвольного руху, «національна мобілізація», формування націй і визрівання передумов національних революцій і створення національних держав та ін.). Націотворення як феномен модерної доби, доби переходу від аграрно-ремісничого до індустріального суспільства. Етапи формування української модерної нації.

Змістовий модуль 2. Особливості формування модерної української нації: сучасний погляд на проблему.

Тема 4. Особливості формування модерної української нації.

Проблема формування української нації в історіографії: Етногенетична концепція: «етнос» - «нація» - «народ». «Українська буржуазна нація», теорія «безбуржуазності» і «безкласовості» української нації. «Домодерна» та «модерна» українська нація. Зміни етнічного складу населення українських земель в складі Російської імперії. Зміни у соціальній структурі пореформеного села. Зміни у соціальній структурі українського міста імперських часів. Українське культурно-національне відродження. «Національна мобілізація» у другій половині XIX – на початку XX ст. Масовізація політичних рухів.

Особливості формування української нації. «Національне відродження» чи «націотворення»? Етнічна українська нація. Теорія безкласовості української нації. Теорія про селянський характер української нації. Зміни у національному складі населення. Особливості процесів національної та соціальної мобілізації. Процеси націотворення в роки Першої світової війни. Активізація процесів націотворення в умовах Українських визвольних змагань початку XX ст. Українізація міського населення УРСР в 1920-ті рр. Процеси українського націотворення в радянську добу.

Тема 5. Формування модерної української нації: регіональний вимір.

Краєзнавство в контексті національної історії. Історична регіоналістика в контексті національної історії. Історіографія проблеми. Федералістична концепція М. Костомарова. Земельний підхід В. Антоновича. Обласницький підхід Д. Багалія. Історичне районознавство М. Грушевського. О. Оглоблин про «конгломерат історико-географічних територій». Співвідношення термінів «історичний регіон» країни і «край». Регіональний поділ українських земель на XIX ст. за О. Оглоблиним. Регіональний поділ українських земель на XIX ст. за Я. Верменич. Особливості українських регіонів. Ідеї соборності українських земель та її носії. Південноукраїнський регіон в контексті формування модерної української нації XIX – першої третини XX ст. Південь України чи Новоросія (XVIII-XIX ст.)? Новоросія без новоросів.

Тема 6. Сучасний стан українського націогенезу: виклики сучасності.

Сучасна стадія українського націогенезу. Проблеми інтеграції та дезінтеграції. Масовізація політичних рухів. Українська політична нація. Національна самоідентифікація. Питання подвійної лояльності. Сепаратистські рухи на початку 1990-х рр.: ідея «червоних директорів» Харківщини, Дніпропетровщини й Запоріжжя створити місцеву автономію як засіб протистояння «жовто-блакитній експансії». Феномен Помаранчевого Майдану в контексті українського націогенезу. Плани перетворення Одеської області у «вільну самоврядну територію» в 2004 р. Заклики створення Південно-Східної Української автономної республіки на «З'їзді Рад усіх рівнів у Северодонецьку» (2004 р.). Феномен Революції Гідності в контексті українського націогенезу. Російські імперські історичні міфи щодо українців. "Мы один народ". Російські імперські історичні міфи щодо штучності української державності. Російський імперський історичний міф щодо "Новоросии" та "новороссов". ДНР і ЛНР

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви тематичних розділів і тем	Кількість годин			
	усьо го	у тому числі		
		л.	прак т.	сам. роб.
1	2	3	4	5
Змістовий модуль 1. Сучасні концепції українського націотворення				
Тема 1. Модернізація і націогенез.	12	2	2	8
Тема 2. Концепції українського націогенезу: примордіалістська версія.	12	2	2	8
Тема 3. Концепції українського націогенезу: модерністська версія.	12	2	2	8
Разом за змістовим модулем 1	36	6	6	24
Змістовий модуль 2. Особливості формування модерної української нації: сучасний погляд на проблему				
Тема 4. Особливості формування модерної української нації.	12	2	2	8
Тема 5. Формування модерної української нації: регіональний вимір.	12	2	2	8
Тема 6. Сучасний стан українського націогенезу: виклики сучасності.	12	2	2	8
Разом за змістовим модулем 2	36	6	6	24
Підсумковий контроль	18			18
Усього годин	90	12	12	66

5. ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

№ теми	Назва теми	Кіл-ть годин
Змістовий модуль 1. Сучасні концепції українського націотворення		
1	Модернізація і націогенез.	2
2	Концепції українського націогенезу: примордіалістська версія.	2
3	Концепції українського націогенезу: модерністська версія.	2
	Разом за змістовим модулем 1	6
Змістовий модуль 2. Особливості формування модерної української нації: сучасний погляд на проблему		
4	Особливості формування модерної української нації.	2
5.	Формування модерної української нації: регіональний вимір.	2
6	Сучасний стан українського націогенезу: виклики сучасності.	2
	Разом за змістовим модулем 2	6
Усього годин		12

6. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ теми	Назва теми	Кіл-ть годин
Змістовий модуль 1. Сучасні концепції українського націотворення		
1	Модернізація і націогенез.	2
2	Концепції українського націогенезу: примордіалістська версія.	2
3	Концепції українського націогенезу: модерністська версія.	2
	Разом за змістовим модулем 1	6
Змістовий модуль 2. Особливості формування модерної української нації: сучасний погляд на проблему		
4	Особливості формування модерної української нації.	2
5.	Формування модерної української нації: регіональний вимір.	2
6	Сучасний стан українського націогенезу: виклики сучасності.	2
	Разом за змістовим модулем 2	6
Усього годин		12

7. САМОСТІЙНА РОБОТА

№ теми	Назва теми	Кіл-ть годин
Змістовий модуль 1. Сучасні концепції українського націотворення		
1	Модернізація і націогенез.	8
2	Концепції українського націогенезу: примордіалістська версія.	8
3	Концепції українського націогенезу: модерністська версія.	8
	Разом за змістовим модулем 1	24
Змістовий модуль 2. Особливості формування модерної української нації: сучасний погляд на проблему		
4	Особливості формування модерної української нації.	8
5	Формування модерної української нації: регіональний вимір.	8
6	Сучасний стан українського націогенезу: виклики сучасності.	8
	Разом за змістовим модулем 2	24
	Підсумковий контроль	18
	Усього годин	66

8. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Лекція, лекція-дискусія, семінарські заняття, групові дискусії, робота в малих групах, самостійне опрацювання монографічної та періодичної літератури, електронні презентації, самостійна робота.

9. ВИДИ КОНТРОЛЮ І СИСТЕМА НАКОПИЧЕННЯ БАЛІВ

Дисципліна «Актуальні аспекти вивчення українського націотворення в новітній історіографії» складається з 2 змістовних частини, які відповідають двом атестаціям. Протягом кожної атестація виконуються 2 поточних контрольних заходи. За кожний вид поточного контролю, включно з роботою на семінарах, отримуються бальні оцінки, які сумуються в межах першої чи другої атестації і складають загальну оцінку за поточний контроль.

Одержання аспірантом мінімальної бальної оцінки за кожну з двох атестацій є обов'язковою умовою його допуску до заліку. Для допуску до складання заліку аспірант повинен набрати протягом семестру мінімум 35 балів.

Залік проводиться у формі усної співбесіди і оцінюється у 40 балів:

40-30 балів – знання і розуміння програмного матеріалу в повному обсязі; послідовний, логічний, обґрунтований, безпомилковий виклад матеріалу; самостійне, впевнене і правильне застосування знань; вміле застосування принципів і методів наукового пізнання; опанування навичками

історичного аналізу; вміле формулювання висновків і узагальнень;

29–19 балів – знання і розуміння програмного матеріалу в повному обсязі; послідовний, логічний, обґрунтований, безпомилковий виклад матеріалу; вміле формулювання висновків і узагальнень; усвідомлення основних зв'язків у навчальному матеріалі; застосування принципів і методів наукового пізнання; допущення окремих несуттєвих помилок;

18–8 бали – знання і розуміння тільки основного програмного матеріалу в обсязі, який дозволяє застосовувати наступний програмний матеріал; спрощений виклад матеріалу; усвідомлення окремих зв'язків у навчальному матеріалі; пояснення основних закономірностей; застосування окремих знань в конкретних умовах самостійно чи при допомозі викладача; допущення окремих суттєвих помилок;

7–1 бал – поверхове знання і розуміння основного програмного матеріалу; непослідовний виклад матеріалу з допущенням суттєвих помилок; невміння робити узагальнення та висновки.

Заборгованості з усіх видів поточного контролю аспірант повинен ліквідувати до початку залікового тижня.

№ змістового модуля	Вид контролю	Кіл-ть балів
ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ		
1	Виконання 1 практичного завдання: (максимум 1 бал)	1
1	Виконання 2 практичного завдання (7 по 2 бали, максимум 14 балів)	14
1	Робота на семінарському занятті. Тема 1. Модернізація і націогенез.	5
1	Робота на семінарському занятті. Тема 2. Концепції українського націогенезу: примордіалістська версія.	5
1	Робота на семінарському занятті. Тема 3. Концепції українського націогенезу: модерністська версія.	5
	Разом за 1 Модуль:	30
2	Виконання 3 практичного завдання (максимум 1 бал)	1
2	Виконання 4 практичного завдання (7 по 2 бали, максимум 14 балів)	14
2	Робота на семінарському занятті. Тема 4. Особливості формування модерної української нації.	5
2	Робота на семінарському занятті. Тема 5. Формування модерної української нації: регіональний вимір.	5
2	Робота на семінарському занятті. Тема 6. Сучасний стан українського націогенезу: виклики сучасності.	5

Разом за 2 Модуль30		
ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ		
	Залік.Відповіді на проблемні запитання підсумкового контролю	40
Разом:		100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

За шкалою ECTS	За шкалою університету	За національною шкалою
A	90 – 100 (відмінно)	5 (відмінно)
B	85 – 89 (дуже добре)	4 (добре)
C	75 – 84 (добре)	
D	70 – 74 (задовільно)	3 (задовільно)
E	60 – 69 (достатньо)	
FX	35 – 59 (незадовільно – з можливістю повторного складання)	2 (незадовільно)
F	1 – 34 (незадовільно – з обов'язковим повторним курсом)	

Література:

Основна:

1.Етнос. Нація. Держава: Україна у контексті світового етнодержавницького досвіду [Текст] / Ю. І. Римаренко [та ін.] ; ред. Ю. І. Римаренко ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. - К. : [б.в.], 2000. - 516 с.

2.Нація і держава [Текст] : теоретико-методологічний та концептуальний аналіз / Ю. Римаренко [та ін.] ; ред. Ю. Римаренко ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького, Донецький ін-т внутрішніх справ при Донецькому держ. ун-ті. - К.1998. Кн. 1. - К. : [б.в.], 1998.

3. Сміт Ентоні Д. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія. К. : К.І.С., 2004.

4.Турченко Г.Ф. Південноукраїнський регіон в контексті формування модерної української нації: Навчальний посібник. Запоріжжя: ЗНУ, 2008. 342 с.

5.Турченко Г. О.Оглоблин про схему історії України XIX – початку XX ст. (до 50-річчя творчого заповіту історика) / Г. Турченко, Ф. Турченко // Український історичний журнал. - 2021. - Число 1. - С. 107. - Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2021_1_10

Додаткова:

6.Белебега І.О. Нація і Націоналізм: Від Націоналізму до Національної Ідеї [Текст] / Іван Белебега. - Харків : Здоровий, 2014. - 238 с.

7.Вівчарик М.М. Українська нація: шлях до самовизначення [Текст] / М. М. Вівчарик [та ін]. К. : Вища школа, 2001. - 288 с.

8.Галичанець М. Українська нація. Правда про українську націю [Текст] : веди краєзнавця / М. Галичанець. - Т., 2001 .Кн. 1. - [Б. м.] : [б.в.], 2001. - 234 с.

9.Галичанець М. Українська нація: Походження і життя української нації з найдавніших часів до XI століття [Текст] : веди краєзнавця / М. Галичанець. - Т. : Мандрівець, 2005. - 368 с.: іл.

10. Гелнер Е. Нації та націоналізм // Націоналізм. Антологія / О. Проценко, В. Лісовий (упоряд.), Л. Білик (літ. ред.); Наукове товариство ім. В'ячеслава Липинського. – К.: Смолоскип, 2000. – С. 292–310.

11.Горелов М. Є. Українська етнічна нація / Микола Горелов, Олександр Моця, Олег Рафальський. - К. : Еко-продакшн, 2012. - 174, [16] с.

12.Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. К.: Генеза, 1996.

13. Дмитрах О. С. Мова - це нація, - це держава [Текст] / Олексій Дмитрах. - 4-е вид., допов. кн. "Мова і "язик". - Дрогобич : Коло, 2018. - 264 с.

14. Сміт Ентоні Д. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія / Пер. з англійської. – К.: "К.І.С.", 2004. – 170 с.

15.Казакевич О.М. Українська мова, нація та ідентичність у міжімперському просторі (друга половина XIX – початок XX століття) [Текст] : монографія / Ольга Казакевич. - Київ ; Вінниця : Нілан, 2018. - 405 с.

16.Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму: Монографія. К., 1999. 352 с.

17.Кононенко П.П. Національна ідея, нація, націоналізм [Текст] / П. П. Кононенко ; МОН України, НДІ українознавства, Міжрегіон. акад. упр. персоналом. - К. : МАУП : Міленіум, 2006. - 358 с.

18. Куриленко О.В. Українська модерна нація у суспільно-політичній оцінці М. Драгоманова та І. Франка / Куриленко О.В. // Проблеми історії України XIX - початку XX ст. - 2007. - 13. - С. 60–63. - Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/xix_2007_13_60

19. Мороз О.Г. Модерна нація: українець у часі і просторі [Текст] / О. Г. Мороз ; упоряд. О. Банах ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Факультет журналістики. - Л. : Універсум, 2001. 436 с.

20. Нагорна Л. Українська політична нація: лінія розламу і консолідації // Віче. 2000. №1.

21. Націоналізм. Антологія / О.Проценко, В.Лісовий, Л.Білик. Наукове товариство ім. В'ячеслава Липинського. К. : Смолоскип, 2000.

22. Нестеренко Г. О. Українська політична нація: самоорганізаційні засади становлення [Текст] / Г. О. Нестеренко. - К. : Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. - 360 с.

23. Панасюк Б.Я. Русь: нація і держава [Текст] : наук.-іст. дослідж. : у 2 т. / Броніслав Панасюк ; ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". - К. : КНЕУ, 2009. Т. 1-2. - 2009. - 385 с.

24. Смолій В.А., Гуржій О.І. Як і коли почала формуватися українська нація. К.: Наукова думка, 1991.

25. Струкевич О.К. Українська ранньомодерна нація: історико-етнонаціологічні аспекти дослідження / Струкевич О.К. // Український історичний журнал. - 2001. - № 5. - С. 3-22. - Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2001_5_3

26. Сушинський Б. І. Шлях України: нація і національна ідея [Текст] / Б. І. Сушинський. - Л. : Добра справа, 2004. - 189 с.

27. Українська політична нація [Текст] : генеза, стан, перспективи / В. С. Крисаченко [та ін.] ; ред. В. С. Крисаченко ; Національний ін-т стратегічних досліджень. - К. : НІСД, 2003. - 631 с.

28. Українська політична нація: проблеми становлення [Текст] : зб. наук. ст. / [за ред. М. М. Розумного (заг. ред.), М. Т. Степика, В. М. Яблонського] ; Нац. ін-т стратег. дослідж. - Київ : НІСД, 2012. - 380 с.

29. Хаген М. Держава, нація та національна свідомість: російсько-українські відносини в першій половині XX ст. / Хаген М. // Український історичний журнал. - 1998. - № 1. - С. 122-131. - Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/journal_1998_1_122

30. Шкандрій М.Б. Модерністи, марксистки і нація [Текст] : українська літ. дискусія 1920-х рр. / М. Б. Шкандрій ; авториз. пер. з англ. М. Климчук. - К. : Ніка-Центр, 2006. – 382 с.

31. Turchenko H., Turchenko F. How the South United Ukraine (the End of the XVIIIth – the Beginning of the XXth centuries). *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk* [East European Historical Bulletin], 21, 31–40. doi: 10.24919/2519-058X.21.246923